

Pollmann Ferenc

„Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl

„A békeállapot az emberek között, akik egymás mellett élnek, nem természeti állapot: status naturalis. A természeti állapot inkább a háború állapota.”

(Kant: *Az örök béke*)

„Az emberi faj története: háború.”

(Churchill: *A világválság*)

Hadtörténet: társadalomtörténet? A Korall rendszeres olvasóinak többsége nyilván némi meglepődéssel tapasztalja, hogy a hadtörténet (vagy hadtörténelem?)¹ a szerkesztőség jóvoltából saját tematikus számot kapott. Hogy kerül a (katona) csizma az asztalra? – kérdezhetnék az olvasók nem minden alap nélkül, hiszen a folyóirat profiljától meglehetősen távol esik mindaz, amire a mondott tudományterület érdeklődése hagyományos módon kiterjed. Akik azonban figyelemmel kísérik a nemzetközi hadtörténetírás területén – főleg az utolsó negyedszázad során – zajló változásokat, aligha kell osztoznuk a meglepődésben: azzal együtt, hogy a hadtörténelem tradicionális kérdésfeltevései és módszerei továbbra is megmaradtak, egy sor új irányzat jött létre, s ma már a történettudomány ezen ága egyre több szállal kötődik a társadalomtörténet különféle részterületeihez. Az új megközelítések iránt fogékony hadtörténészek tevékenysége révén ’szocializált’ hadtörténet lényegesen könnyebben talál hangot más tudományterületek művelőivel és lehetősége nyílik a széles körű együttműködésre. A gyakran *new military history*-nek nevezett – manapság már a hadtörténetíráson belül dominánsnak mutatkozó – irányzathoz tartozó kutatók munkái kérdésfeltevéseikben és módszereikben néha olyannyira társadalomtörténeti ihletésűek, hogy azokból már szinte teljesen ki is marad a hadtörténelem legfontosabb tárgya: a háború.² A tradicionális hadtörténetírás ugyanakkor csaknem kizárólag erre összponto-

¹ A magyar nyelv a két fogalmat szinonimaként használja, amit már nem tehet meg a had- előtag nélküli alakokkal: a *történet* manapság mást jelent, mint a *történelem*. Néhány évtizede azonban még élt az azonos jelentés, például Hóman Bálint és Szegfű Gyula *Magyar története* is bizonyoság erre. A hadtörténelem-hadtörténet kettősség mindenesetre kívülről számára nehezen követhető: a budai Várban található intézményegyüttesben a Múzeum és az Intézet (valamint ma már a Könyvtár és a Térképtár is) hivatalosan *Hadtörténeti*, az ugyanott működő Levéltár ellenben *Hadtörténelmi*, akárcsak a szintén ott szerkesztett *Közlemények*. Hogy a zűrzavar még nagyobb legyen, a bejárat feletti homlokzaton ez a felirat olvasható: *Hadtörténelmi Intézet*.

² Black 2004: 49–55; Morillo–Pavkovic 2006: 38–41.

sította minden figyelmét. „A hadtörténelem, az általános történelem keretén belül, különleges tudományágat képez. Kutatásainak lényege csakis a háborúval összefüggő, azzal kapcsolatos és arra befolyást gyakorló tényezőkkel foglalkozni”³ – fogalmaz közel hét évtizeddel ezelőtt az ismert magyar katonai szakíró a leendő hadtörténészeknek szánt *propedeutikájában*. Az ötvenes évek neves hadtörténésze is még így ír: „A hadtörténelem a katonai-történelmi ismeretek összessége. Alkotórészei a következők: a háborúk története, a fegyvernemek története és a hadtörténelmi forráskutatás.”⁴ Ez a megközelítés – mint egyfajta alkalmazott hadtörténelem – nem érdeklődött a háborúk és a társadalom kölcsönös egymásra hatása iránt, mivel – némileg leegyszerűsítve – nem tekintette ennek vizsgálatát hasznosíthatónak a tisztképzés során. A magyarországi hagyományos hadtörténetírás, amely ezer szállal kötődött a hadsereghez és a védelmi szférához, nem érezte érdekelve magát abban, hogy nyisson a társadalomtudományok felé. Igaz, megfelelő együttműködés híján többé-kevésbé a tudományos közélet periferiájára szorult, ám ennek kevés közvetlen negatív következményét érzékelte. E téren a rendszerváltás sem hozott lényeges változást.

Dr. Tiborc, a hadtörténész. Amikor 1996 nyarán a Néprajzi Múzeum a Magyar Hősök Arcképcsarnoka című kiállítás keretében bemutatta Somogyi Győző száz katonafestményét, majd néhány nap múlva a múzeum igazgatója, Hofer Tamás nyolc képet eltávolíttatott a kollekciónak, élénk sajtópolémia bontakozott ki az eset kapcsán. Ennek egy bizonyos pontján éles kritika érte a kiállítás hadtörténész szakértőjén, Hermann Róberten keresztül az egész magyar hadtörténetírást, mert – ahogy Lackó Miklós fogalmazott a Népszabadságban – „a művészt segítő hadtörténészek nemigen érezték feladatuknak a magyar történelem mélyebb összefüggéseivel való foglalkozást, egy ezektől szinte független külön katonai hősiesség eszményét vallják.” „[E]gy olyan hadtörténész-elgondolás, amely ma nem vagy csak rejtetten foglal állást a második világháborúhoz való viszonyunk alapkérdéseiben, s a – jóllehet, részben megosztott – közvélemény előtti nyílt megvitatásuk elől kitér, elavultnak tekinthető.”⁵ Íme, megtörtént tehát a kihívás: itt lett volna a történelmi pillanat a magyar hadtörténetírás számára, hogy ne csupán a „nagy” történelemtől magát függetlenítő hadtörténész minősítéssel szemben tiltakozzon, de egyúttal tisztázza is saját pozícióját a honi történettudományon belül. Hermann Róbert természetesen megvédte magát,⁶ ám a magyar hadtörténetírás helyzetéről folytatandó vitára nem került sor. Most, e sorok írásának idején, 2008 tavaszán ismétlődni látszik a helyzet: György Péter az *Élet és Irodalom* hasábjain, ha lehet még keményebb kritikával illetve a Hadtörténelmi Múzeumot, illetve az intézmény szakembereit. A szerző egyebek mellett azért kárhoztatja a második világháborús állandó kiállítás összeállítóit, mert az

³ Timon é.n.: 11.

⁴ Borus 1954: 75.

⁵ Lackó 1996: 14.

⁶ Hermann 1996.

általuk alkalmazott „megközelítés abból a feltevésből indul ki, hogy van egy-egy adott korszak társadalomtörténetétől, kontextusától független »katonatörténet«, s ennek megfelelően, a »politikát« elkerülve, elbeszélhető akár az I., akár a II. világháború története.”⁷ Figyelemre méltó, hogy ezúttal is ugyanaz a megállapítás (az apolitikus hadtörténetírás) fogalmazódik meg, ami már önmagában is megfontolást érdemel. (Az ismert bölcsesség szerint, ha egy társaságban már *ketten* állítják rólunk, hogy túl sokat ittunk, tanácsos a dolgot komolyan venni.) Függetlenül azonban a kritika tartalmától, az a tény, hogy a honi szakmai közvélemény ismét tudomást vett a hadtörténetírást művelők maroknyi csoportjáról, újra felkínálja a lehetőséget annak tisztázására: mi a baj a magyar hadtörténetészekkel. Mert úgy tűnik, hogy baj van.

Nagy ügy – mondhatnánk pestiesen –, nemcsak a magyarokkal van baj. Baj van például az észak-amerikaiakkal is. A hadtörténelem – írja Robert M. Citino a tekintélyes *American Historical Review* hasábjain – furcsa helyzetben van: rendkívül népszerű a közvélemény körében, ugyanakkor relatíve marginalizálódott a tudományos közéleten belül.⁸ Ennek következtében nehezebb elhelyezkedni hadtörténetészként, a korábbinál kevesebb egyetemen oktatják a hadtörténetet: a több mint 150 amerikai egyetem és főiskola közül, ahol történelemből doktorálni lehet, csak egy tucat hirdet doktori programot hadtörténelemből.⁹ De nem csupán – ahogy ebből következtetni lehet – egzisztenciális problémáról van szó. A diszciplína művelői arról is panaszkodnak, hogy kollégáik részéről érthetetlen rezerváltságot tapasztalnak: gyakran militarizmussal, jobboldali beállítottsággal vagy egyszerűen „ostobasággal” vádolják őket.¹⁰ Az ismert kanadai költőnő, Margaret Atwood még versebe is foglalta „a hadtörténetész magányosságát.”¹¹ De érzékeltette a problémát Deák István is: szerinte a hadsereggel azért nem illik foglalkozni, mert „a történészek és általában az értelmiségiek nem szívesen foglalkoznak egy szerintük nemigen vonzó, faragatlan tuskókból álló csoporttal.” Igaz, ő azt is hozzáteszi: „csupán a legutóbbi években kezdik elismerni a hadtörténetészek munkáját tiszteletre méltó tudománynak.”¹²

Mi az oka az említett rezerváltságnak? A válasz kézenfekvő: a hadtörténetírás legfőbb tárgya, a háború. A 20. század tapasztalatai alapján tulajdonképpen mindez érthető. Ahogy az izraeli történészprofesszor, Omer Bartov Németországra vonatkozólag 1995-ben megfogalmazza, a hadtörténet „különösen a második világháború vége óta valamiféle kétes vállalkozás hírébe keveredett, és aki vele foglalkozik, nem ritkán másodrendű tudóssá fokozódik le”.¹³ Úgy tűnik,

⁷ György 2008: 12.

⁸ Citino 2007: 1070.

⁹ Ewers 2008.

¹⁰ Ewers 2008.

¹¹ *Confess: it's my profession / that alarms you. / This is why few people ask me to dinner, / though Lord knows I don't go out of my way to be scary. (...)* Margaret Atwood: *The Loneliness of the Military Historian*. <http://www.geocities.com/Athens/Oracle/4284/atwood1.html> (letöltés: 2008. 07. 06.)

¹² Deák 1993: 18.

¹³ Idézi: Kühne–Ziemann 2000: 10.

van valami „közönséges” mind a „katonai dolgokban”, mind azokban, akik ilyesmit kutatnak. A francia Jean-Pierre Bois ugyancsak a hadtörténetet hosszú időn keresztül sújtó előítéletekről beszél, aminek következtében „az egyetemeken mostohagyerekként bántak vele, az irodalomban eltorzították, az állami felsőoktatás pedig [...] elutasította azt.”¹⁴ Visszatérő motívum, hogy aki a háborúval foglalkozik, az valamennyire helyesli, sőt nem ritkán dicsőíti is azt.¹⁵

Ez a rezerváltság itthon is tapasztalható. Amikor 2005 őszén a *Hadtörténelmi Közlemények* és a Hadtörténeti Intézet közös vitára hívta a hazai történész és hadtörténész kollégákat, a rendezvény egyik alig titkolt célja éppen annak a láthatatlan válaszfalnak a lebontása volt, amelynek a létezését hivatalosan senki nem erősíti meg, informálisan mégis elismert és érzékelhető. Az idézett 1996-os sajtópolémiában Hermann Róbert Lackó Miklósnak válaszolva le is írta: „A »katonatörténet« és a »nagy« történet szembeállításra ugyanis azt a szemléletet sugallja, amely szerint a hadtörténész csak fél- vagy fosztóképzős történész, ellentétben a meghatározatlan »nagy« történet nagy művelőivel. Sőt, a »nagy« történet írója előbb tudja a helyes végeredményt, mint ahogy a hadtörténész elkezdti a kutatást. Ha pedig a hadtörténész eredménye nem hasonlít a »nagy« történészére, nyilvánvalóan az előbbiben van a hiba.”¹⁶ A *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain a 2005-ben kezdett vita a magyarországi hadtörténetírás helyzetéről azóta is tart: a válaszfalból (ha egyáltalán létezik) nem sokat sikerült lerombolnunk.¹⁷ A vitaindító¹⁸ ugyan önmagában fontos problémát feszegetett (elbeszélhető-e egy csata hiteles története), ám a *linguistic turn* nyomán esedékes megfontolások a történetírás egészét, nem pedig speciálisan a hadtörténetírást érintő gondok. Ráadásul a vita hangneme egyes szerzők között egy idő után sajnálatosan kiéleződött, jószerével esélyt sem adva arra, hogy szóba kerüljenek a historiográfia „marcona”¹⁹ ágával kapcsolatos problémák. Azóta kiderült, hogy – akárcsak

¹⁴ Bois 2006: 998.

¹⁵ Morillo–Pavkovic 2006: 1.

¹⁶ Hermann 1996: 14.

¹⁷ A vita eddigi hozzászólásai a *Hadtörténelmi Közlemények* 2006. évi számaiban.: Gyáni Gábor: Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások. 121–133. Ács Tibor: A hadtörténetírás dilemmái. 134–152. Pollmann Ferenc: Háború és béke a történelemben. 153–156. Zachar József: Csakis csatatörténet? Hadtörténelemről, hadtörténetírásról. 157–164. Székely György: Honvédelem a gyeptől a kövárig, a könnyűlovastól a páncélos vitézig. 509–516. Veszprémy László: A középkori hadtörténetírás és forrásai. 517–523. Ágoston Gábor: Történetírás és hadtörténetírás. Gondolatok a professzionális és népszerű angolszász hadtörténetírásról. 524–537. Pálffy Géza: A modern hadtörténetírás további kutatásra váró iratanyagairól. A Udvari Haditanács XVI-XVII. századi iratai. 538–560. A vita folytatása a *Hadtörténelmi Közlemények* 2007. évi számaiban: R. Vároknai Ágnes: Történetírás, kritika és emlékezet. 623–648. Gyáni Gábor: A csatatörténettől a történelem terhéig. 687–694. Hermann Róbert: Megírható-e az 1848–1849-es csaták története, avagy az 1848–49-es hadtörténetírás problémái. 649–686. A vita folytatása a *Hadtörténelmi Közlemények* 2008. évi számaiban: Gyáni Gábor: Az önreflexió hiányának bája és nyomorúsága. 143–152. Hermann Róbert: Az önbáj hiánya és a reflexív homorúsága. 153–159.

¹⁸ Gyáni 2006.

¹⁹ A marcona „harciasan zord” jelentése egyes etimológiák szerint a martialis származéka.

Lackó Miklós megállapításainak a hadtörténetírás művelésével kapcsolatos elemei 1996-ban – György Péter kritikája is válasz nélkül maradt. A helyzet tehát változatlan. A tudományos közvélemény számára azonban e perifériára szorult diszciplína állapota – problémáival egyetemben – lényegében ismeretlen.

A honi hadtörténetírás állapotáról. Ha nyugat-európai, illetőleg tengerentúli kollégáink arról panaszkodnak, hogy a felsőoktatásban visszaszorulóban van a hadtörténet: kevesebb a szaktanszék, kevesebb az oktatói állás, kevesebb a képezhető hallgató, nálunk első látásra szinte rózsásnak tűnhet a helyzet. Jelenleg ugyanis – a katonai tisztképzést leszámítva – nem kevesebb, mint öt felsőoktatási intézményben²⁰ folyik hadtörténeti mesterképzés (MA)! Néhány korábbi kérészeletűnek bizonyult vidéki próbálkozás után ez valóban figyelemre méltó előrelépés. A kép azonban csalóka: szinte valamennyi érintett felsőoktatási intézményben egy-egy olyan professzor köré szerveződött a hadtörténeti képzés, akik korábban a Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársai voltak és így vagy úgy elhagyták az intézményt. Valószínűleg az ő személyük az egyedüli garancia arra, hogy ezen a tudományterületen jelenleg folytathatóak tanulmányok. Mindamellett tőlük aligha várható el, hogy a tradicionális hadtörténetírást gyökeresen megújító szellemenben formálnák az új szakembereket. A hivatásos katonatisztek képező Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen ugyan sikeresen túlélte a sorozatos lépéseket a hadtörténelem tanszék, ám – honlapjának tanúsága szerint – alig maradtak oktatói. A gyakorlatban tehát elmondható, hogy a hadtörténész utánpótlás képzése a látszólag pozitív kép ellenére sem megnyugtató, és továbbra is megoldatlan: új szakemberek jelentkezése és elhelyezkedése a pályán véletlenszerű és kiszámíthatatlan.

Ami a hadtörténeti kutatásokat illeti, a Hadtörténeti Intézet megfelelő intézményi háttérrel biztosíthatna a tudományos munkához. A kívülállók számára meglepő lehet az intézet pozícióit illetően, hogy a neki (is) otthont adó budai várban található komplexum teljes neve Hadtörténeti Intézet és Múzeum, ami azt sugallja, hogy a kutatórészleg legalább is a múzeummal egyenrangú alkotórésze az intézménynek. Valójában azonban erről szó sincs: az intézet az utóbbi másfél évtized során állományának felét elveszítette, s a számszerű veszteségnél nagyobb a tényleges leépülés, mivel – a sajnálatos hazai gyakorlatnak megfelelően – a megürülő álláshelyek betöltésénél *nem kizárólag* a szakmai szempontok játszzák a legfontosabb szerepet. Tehetséges fiatalok alkalmazására ezért legfeljebb kivételesen kerülhet sor: a legtöbben kénytelenek más tudományos profillal rendelkező munkahelyen elhelyezkedni, ahol aztán a hadtörténeti kutatások folytatására lényegesen korlátozottabb lehetőségekkel kell beérniük.

Ugyancsak a Hadtörténeti Intézet és Múzeum a gazdája a tudományterület egyetlen, a *Századok* után a második legrégebbi alapítású magyarországi szakfolyó-

²⁰ Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Károli Gáspár Református Egyetem, Debreceni Egyetem, Miskolci Egyetem, Pécsi Tudományegyetem.

iratának, az 1888 óta megszakításokkal (1954 óta pedig folyamatosan) megjelenő *Hadtörténelmi Közleményeknek*. A lap talpon maradása a szűkös anyagi lehetőségek maradéktalan kihasználásán túlmenően a maroknyi (jelenleg két főből álló) szerkesztőség folyamatos önkiszákmányolásán és a kollégák önzetlen szakmai segítségén alapul, jövője azonban – az Intézetével együtt – aligha nevezhető biztosnak.

Az intézménykomplexum gazdája, a Honvédelmi Minisztérium, azzal együtt, hogy szilárdan ragaszkodik egyetlen megmaradt háttérintézményéhez, nem igazán tudja hasznosítani a házon belül kétség kívül még meglévő tudományos potenciált. Az is előfordul, hogy – felülről jött utasításra – akadémiai doktorok (!) kénytelenek teljesen kvalifikálatlan munkafeladatokat igen szűk határidőre elvégezni. A valódi tudományos teljesítmények értékelése esetleges: az intézmény tudományos tanácsának tevékenysége formális. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum tudományos felügyeletét az MTA IX. osztályának kebelén belül tevékenykedő Hadtudományi Bizottság látja el, amelyben azonban túlnyomó többségben vannak a hadtudósok és csak elvétve találni közöttük hadtörténészt. Ez a körülmény teljességgel megfelel a hadtörténet mint tudományterület helyének a tudományok hazai palettáján. Jóllehet civil megítélés szerint a hadtörténet a történettudomány része, a hadtudósok makacsul ragaszkodnak ahhoz, hogy a hadtudományhoz tartozzék. Ez nem csupán az említett akadémiai besorolásban érvényesül. Igaz ugyan, hogy a Hadtudományi Bizottság jogelődje ugyanezen név alatt jött létre 1883-ban, ám 1910-től már Hadtörténeti Bizottság néven alakult újjá, és mint ilyen a II. osztály keretében működött egészen 1947-ig. Amikor pedig 1994-ben a ma is működő testület létrejött, nyilván nem csupán hagyománytiszteletből vette vissza az eredeti elnevezést és lett Hadtudományi Bizottság.²¹ (De ugyanez a szemlélet tükröződik a könyvtárak által használt ETO-rendszerben is, ahol a hadtörténet a 355-ös mezőn – *hadtudomány általában* – belül kapott helyet: 355.48.)

Hadtörténeti kutatásokkal a Hadtörténeti Intézeten és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen kívül természetesen másutt is foglalkoznak, sajátos módon jóval többen, mint ahányan felvállalják a „fél- vagy fosztóképzős” történetész elnevezést. Úgy tűnik azonban, ez a jelenség másutt is ismert. John A. Lynn provokatív definíciója szerint mindazok, akiknek tudományos tevékenységét részben vagy egészben a hadtörténetírás jelenti, beletartoznak ebbe a kategóriába, függetlenül attól, hogy ők maguk hadtörténésznek nevezik-e magukat, vagy sem.²² Ez a megfogalmazás szélesre tárja ugyan a kereteket, mindazonáltal egyáltalán nem biztos, hogy valamennyi érintett megelégedésével találkozunk. Ezzel együtt tény, hogy a különféle intézményekben dolgozó tényleges vagy „kriptó”-hadtörténészek között az együttműködés informális csatornáin meglehetősen eredményesen működnek. A baj éppen az, hogy a hivatalos – intézményi –

²¹ M. Szabó 2007.

²² Lynn 2008.

kapcsolatokban a védelmi tárca felügyelte intézmények hátrányt élveznek az akadémiai, illetve egyetemi kutatóhelyekkel szemben.

Ami az új hadtörténetírás irányzatainak hazai recepcióját illeti, nem állítható, hogy saját kutatóinkban ne lenne fogékonyság a modern módszerek és megközelítések iránt. Ahogy Ágoston Gábor *Hadtörténelmi Közlemények*-béli vitacikkében sorra vette,²³ Perjés Géza, Kelenik József, B. Szabó János, Domokos György, Czigány István és természetesen maga Ágoston Gábor kutatásai több-kevesebb vonatkozásban kapcsolódtak, illetve kapcsolódnak az új irányzatokhoz. Általában azonban a magyar hadtörténetírásban még kivételesnek számítanak a társadalomtörténeti, szociológiai, gazdaságtörténeti, pszichológiai stb. kérdésfeltevések: a mi kutatóink többnyire megelégszenek a hagyományos problémakörök vizsgálatával, annál is inkább, mivel a felsőbb utasításra folytatandó kutatások szinte kivétel nélkül ebből a típusból kerülnek ki. Megfelelő tudományos elismerés (vagy akár csak értékelés) egyébként is ritkán illeti a munkájukat.

Mi a teendő? Az enyhén szólva is kevésbé vigasztaló helyzet pozitív megváltoztatására nyilván sokféle megoldás elképzelhető. Az itt következő javaslat – mely kizárólag személyes véleményemet tükrözi – mindazonáltal talán alkalmas lehet a megvitatásra. Ennek első eleme: létre kell hozni az MTA II. osztályán belül a Hadtörténeti Bizottságot. Tagjai hadtörténészek mellett olyan történészek lehetnének, akiknek érdeklődése és eddigi tevékenysége kapcsolatos a hadtörténet valamely területével, kutatásaik során foglalkoznak a hadsereg illetve a háború kérdéseivel, és sikeres együttműködést valósítottak meg hadtörténész kollégáikkal. Nem lenne akadálya természetesen annak, hogy ez a grémium együttműködjön a Hadtudományi Bizottsággal, de a diszciplína stratégiai kérdéseiben a felügyeleti jogot magához kellene vonnia. Semmi sem indokolja ugyanis, hogy a hadtörténet jövőbeli sorsának alakításában a hadtudomány művelőinek a történeti tudományok képviselőinél nagyobb befolyása maradjon akkor, amikor a tudományterület fejlődése egyértelműen a társadalom-, illetve a történettudomány irányába mutat. Az említett lépés gyakorlati következményeként kívánatos lenne másodsor, hogy az MTA Történettudományi Intézete a hadtörténeti kutatások szervezése és koordinálása terén központi szerephez jusson. Ez nem jelentené feltétlenül az ilyen irányú kutatómunka intézményi háttérének biztosítását is: elképzelhető lenne egy olyan megoldás is, mint a Balkán-tanulmányok Központ esetében,²⁴ azaz létre jöhetne egy virtuális hadtörténeti centrum. Ennek tevékenysége konferenciák szervezésében és tanulmánykötetek megjelentetésében öltene testet, de ennél fontosabb lenne, hogy ösztönözze olyan komplex kutatási programok létrejöttét, amelyek a hadtörténet és más diszciplínák együttműködésén alapulnak. Harmadszor gondoskodni kellene a megfelelő szakmai utánpótlás biztosítása érdekében arról, hogy a hazai történészképzésben állandó helyet

²³ Ágoston 2006: 529–530.

²⁴ Balkán-tanulmányok Központ: <http://www.balkancenter.hu>.

kapjon a hadtörténet. Erre az egyetemi képzés második és harmadik fázisa, azaz a mester-, illetve a doktori képzés lenne a legmegfelelőbb terep. Az ily módon kiképzett fiatal szakemberek elhelyezkedése akár a virtuális centrum által összefogott intézmények valamelyikében, akár a hadtörténész-képzésben megoldható lenne. Negyedszer pedig valószínűleg napirendre kellene tűzni a Hadtörténeti Intézet és Múzeum jövőbeli sorsának kérdését. A védelmi tárca felügyelete alá tartozó intézmény-együttes jelenlegi formájában gyakorlatilag vegetálásra van ítélve: a minisztérium ugyanis főleg presztízsszempontok miatt ragaszkodik megtartásához. Felesleges részletezni, mindez hova vezet a szakmai munkát illetően. Az intézménykomplexum valós szellemi potenciálja rohamosan csökken, tevékenysége egyre inkább látszattevékenységekben merül ki. Ahhoz, hogy a többi tudományterület számára hasznosítható eredményeket mutathasson fel, biztosítani kellene a széleskörű kooperáció lehetőségét.

Mi a hadtörténelem? Minden...! A honi hadtörténetírás megújításának szükségessége annál is inkább égető, mivel a tudományos kutatás számára a háború fogalmának folyamatos kiszélesedése egész sor új kérdésfeltevést indukál, ami felértékeli a hadtörténet mint diszciplína jelentőségét. Ez természetesen új szemléletű kutatók képzését és munkába állítását feltételezi. A háború fogalmának átértékelése, a háború mint *háborús állapot*²⁵ felfogása a történeti kutatások új távlatait fogja megnyitni, és nem kizárt, hogy a hadtörténetírás nem csupán minden vele szemben táplált előítéllettől és fenntartástól fog hamarosan megszabadulni, de minden korábbinál fontosabb helyet kap majd a tudományok családjában.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Ágoston Gábor 2006: Történetírás és hadtörténetírás. Gondolatok a professzionális és népszerű angolszász hadtörténetírásról. *Hadtörténelmi Közlemények* 524–537.
- Black, Jeremy 2004: *Rethinking Military History*. London – New York.
- Bois, Jean-Pierre 2006: „A hadsereg szociális nézőpontú tanulmányozásától a hadművészet története felé.” Bemutatjuk Jean-Pierre Bois hadtörténészt, a Nantes-i Egyetem professzorát (Tóth Ferenc interjúja). *Hadtörténelmi Közlemények* 995–1004.
- Borus József 1954: A magyar hadtörténetírás helyzete és feladatai. *Hadtörténelmi Közlemények* 65–90.
- Citino, Robert M. 2007: Military Histories Old and New: A Reintroduction. *American Historical Review* 1070–1090.

²⁵ Nem tévesztendő össze a hadiállapottal, amely jogi kategória. A háborús állapot az emberi társadalom létezése háború idején. A háború mint állapot érvényessége ugyanis a társadalom létezésének és működésének egészére kiterjed, azaz jóval szélesebb körre, mint a hadszínterek vagy azzal közvetlen kapcsolatban álló csoportok és intézmények tevékenysége, és nem korlátozódik az anyagi szférára, hanem hatást gyakorol a spirituális folyamatokra és befolyásolja a társadalmi szereplők egymás közti kapcsolatait is.

- Deák István 1993: *Volt egyszer egy tisztikar*. Budapest.
- Ewers, Justin 2008: Why Don't More Colleges Teach Military History? *U.S. News & World Report* April 3. 2008. <http://www.usnews.com/articles/news/2008/04/03/why-dont-colleges-teach-military-history.html> (letöltés: 2008. 04. 26.)
- Gyáni Gábor 2006: Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások. *Hadtörténelmi Közlemények* 121–133.
- György Péter 2008: A zavar helye. Hadtörténeti Múzeum. *Élet és Irodalom* 17. <http://www.es.hu/index.php?view=doc;19526> (letöltés: 2008. 04. 28.)
- Hermann Róbert 1996: Száz portré, avagy egy hadtörténész magamentsége. *Népszabadság* 1996. szeptember 6. 14.
- Kühne, Thomas – Ziemann, Benjamin 2000: Militärgeschichte in der Erweiterung. In: Kühne, Thomas – Ziemann, Benjamin (Hrsg.): *Was ist Militärgeschichte?* München, 9–46.
- Lackó Miklós 1996: Hős katonák. *Népszabadság* 1996. augusztus 26. 14.
- Lynn, John. A. 2008: Breaching the Walls of Academe: The Purposes, Problems, and Prospects of Military History. National Association of Scholars, March 24, 2008. http://www.nas.org/polArticles.cfm?Doc_Id=102 (letöltés: 2008. 06. 22.)
- M. Szabó Miklós 2007: A Hadtudományi Bizottság múltja – a hadtudomány jelene. *Magyar Tudomány* 1543.
- Morillo, Stephen – Pavkovic, Michael F. 2006: *What is military history?* Cambridge.
- Timon Béla é.n.: *Irányelvek a hadtörténelem és a hadtörténetírás tudományos műveléséhez*. h.n.